

Νέα οικονομική γεωγραφία και άλλες (ξεχασμένες;) εναλλακτικές θεωρητικές προσεγγίσεις: Αναζητώντας ένα θεωρητικό πλαίσιο οικονομικής ανάλυσης του χώρου¹

Αντώνης ΡΟΒΟΛΗΣ

Εισαγωγή

Στην εισήγηση αυτή θα γίνει μία προσπάθεια να παρουσιαστούν τα βασικά σημεία της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας (ΝΟΓ) που αποτελεί αυτήν τη στιγμή ένα από τα κυρίαρχα ρεύματα στην οικονομική ανάλυση του χώρου. Διάφοροι εκπρόσωποι της οικονομικής γεωγραφίας, έτσι όπως τουλάχιστον αυτή γίνεται αντιληπτή κυρίως σε πολλά τμήματα γεωγραφίας στον Αγγλοσαξωνικό ακαδημαϊκό χώρο, έχουν εκφράσει σοβαρές επιφυλάξεις για το αν η ΝΟΓ μπορεί να αποτελέσει ένα ρεύμα σκέψης ικανό ή / και κατάλληλο για να αντιμετωπίσει την πολυπλοκότητα των κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων στο χώρο.

Ταυτόχρονα, όμως, στην εισήγηση αυτή θα παρουσια-

στούν τα βασικά χαρακτηριστικά μίας μάλλον αγνοημένης προσέγγισης για τον χώρο (και όχι μόνο στον ελληνικό χώρο) που προέρχεται από την παράδοση της «πολιτικής οικονομίας», την ανάλυση των Sheppard και Barnes, ανάλυση που χαρακτηρίζεται από έναν φορμαλισμό παρόμοιο μ' αυτό της ΝΟΓ.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας

Η ΝΟΓ έχει προσπαθήσει να συνδυάσει κάποιες από τις παλαιότερες θεωρήσεις για τον χώρο με στοιχεία από τις Νέες Θεωρίες για το (Διεθνές) Εμπόριο. Συγκεκριμένα η ΝΟΓ έχει χρησιμοποιήσει υποδείγματα γενικής ισορροπίας στα οποία έχει ενσωματώσει οικονομίες κλίμακας, ατελείς μορφές αγοράς και

Αντώνης ΡΟΒΟΛΗΣ, Λέκτορας Αστικής Οικονομικής Ανάλυσης Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο (PhD LSE)

1. Το άρθρο αποτελεί μέρος μεταδιδακτορικής έρευνας που χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ) ΤΟΠΟΣ: Επιδείωση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 18-19/2002 ISSN 1105-3267 σσ. 5-15

διαφοροποιημένα προϊόντα. Ταυτόχρονα, έχει δώσει ιδιαίτερη σημασία στο μεταφορικό κόστος, στο κόστος συναλλαγής, την κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών, καθώς και στην κατανομή των συντελεστών αυτών στο χώρο.

Για τους κύριους εκπροσώπους της ΝΟΓ, δηλαδή τους Fujita, Krugman και Venables, η προσέγγιση τους είναι συνέχεια των δύο βασικών επιστημονικών κλάδων οι οποίοι ασχολούνται με την οικονομική ανάλυση του χώρου, των αστικών οικονομικών και της περιφερειακής επιστήμης. Όπως αναφέρουν στο βιβλίο τους του 1999, η ΝΟΓ έρχεται να συμπληρώσει την υπάρχουσα θεωρία στα *αστικά οικονομικά*, μια και αυτά ανέλυαν σε βάθος τις κεντρόφυγες δυνάμεις της οικονομίας στον χώρο, ενώ η ΝΟΓ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις κεντρομόλες δυνάμεις. Για να είμαστε απολύτως ακριβείς οι Fujita, Krugman και Venables υποστηρίζουν ότι η παραδοσιακή ανάλυση των αστικών οικονομικών έχει ασχοληθεί με τις δυνάμεις που δημιουργούν συγκεντρώσεις στον χώρο, είναι όμως μία *ad hoc* ανάλυση που δεν εξηγεί πως οι χωρικές συγκεντρώσεις μεταβάλλονται ανάλογα με την απόσταση. Αυτή η σύνθετη σχέση κεντρόφυγων και κεντρομόλων δυνάμεων που καθορίζει αυτές τις συγκεντρώσεις αποτελεί ακριβώς ένα από τα βασικά αντικείμενα της ΝΟΓ όπως είδαμε πριν.

Για τους Fujita, Krugman και Venables και ο άλλος μεγάλος κλάδος της χωρικής οικονομικής ανάλυσης, η *περιφερειακή επιστήμη*, η οποία επίσης χαρακτηρίζεται από *ad hoc* και κάποιες φορές ασαφή ή γενικά υποδείγματα, όχι μόνο δεν κατόρθωσε να γίνει ένας αποδεκτός κλάδος της οικονομικής ανάλυσης, αλλά ούτε καν να συγχωνευθεί με τα αστικά οικονομικά. Έτσι η περιφερειακή επιστήμη έχει γίνει «ένα σύνολο μεθόδων τις

οποίες χωροτάκτες, υπηρεσίες συγκοινωνιών, κτλ., μπορούν να χρησιμοποιούν για τις αποφάσεις πολιτικής τους» (Fujita, Krugman και Venables 1999, σελ. 33-34).

Η ΝΟΓ αναδεικνύει την πολυπλοκότητα της γεωγραφικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων στον χώρο και αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές από μία σειρά παραγόντων που δρουν ταυτόχρονα και οι οποίοι δυνητικά συγκεντρώνουν ή αποκεντρώνουν τις οικονομικές δραστηριότητες. Είναι χαρακτηριστικό ότι αυτοί οι παράγοντες στην βιβλιογραφία της ΝΟΓ αναφέρονται ως «*κεντρομόλες*» και «*κεντρόφυγες*» δυνάμεις, απτηχώντας ίσως την τάση της οικονομικής επιστήμης να είναι η θετικιστική «*κοινωνική φυσική*». Στις «*κεντρομόλες*» δυνάμεις που συγκεντρώνουν τις οικονομικές δραστηριότητες ανήκουν κατ' αρχήν οι εσωτερικές οικονομίες κλίμακας που μπορεί να έχει μία οικονομική μονάδα στην παραγωγική διαδικασία, όταν παραδείγματος χάριν, υπάρξει μία μείωση του σταθερού κόστους της επιχείρησης.

Μία άλλη κατηγορία ισχυρών «*κεντρομόλων*» δυνάμεων είναι εξωτερικές οικονομίες κλίμακας των επιχειρήσεων. Αυτές οι εξωτερικές οικονομίες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, τις *οικονομίες συσπείρωσης* και τις *οικονομίες αστικοποίησης*. Οι *οικονομίες συσπείρωσης* είναι εξωτερικές για μία επιχείρηση αλλά εσωτερικές για τον συγκεκριμένο βιομηχανικό / επιχειρηματικό κλάδο. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι μεγάλες αγορές για ένα συγκεκριμένο κλάδο (και οι προς τα μπρος και προς τα πίσω διασυνδέσεις μεταξύ των εταιρειών του κλάδου), η εγγύτητα σε σημαντικούς προμηθευτές του κλάδου, η εγγύτητα σε μεγάλες ή εξειδικευμένες αγορές εργασίας, κτλ. Οι *οικονομίες αστικοποίησης* προκύ-

που για τους ίδιους λόγους με τις οικονομίες συσπείρωσης, με την διαφορά ότι αναφέρονται στο σύνολο των οικονομικών κλάδων μιας αστικής περιοχής. Με αυτήν την έννοια οι οικονομίες αστικοποίησης είναι τελείως εξωτερικές για τις επιχειρήσεις και διαχέονται στο σύνολο της αστικής περιοχής.

Αυτές οι «κεντρομόλες» δυνάμεις στα υποδείγματα της ΝΟΓ εμφανίζονται με τη μορφή *αποτελέσματα εντόπιας αγοράς* και *αποτελέσματα δείκτη τιμών*. Τα *αποτελέσματα εντόπιας αγοράς* σημαίνουν ότι όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό του βιομηχανικού τομέα μιας περιφερειακής οικονομίας, τόσο μεγαλύτερες θα είναι οι πωλήσεις του τομέα αυτού άσχετα από το ύψος του μεταφορικού κόστους. Επίσης όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό του βιομηχανικού τομέα της περιφέρειας αυτής τόσο μεγαλύτερες θα είναι οι ονομαστικές αμοιβές των παραγωγικών συντελεστών στην περιφέρεια. Τα *αποτελέσματα δείκτη τιμών* σημαίνουν ότι όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό του βιομηχανικού τομέα της περιφέρειας, τόσο μεγαλύτερο θα είναι το ποσοστό των καταναλωτικών αγαθών που θα παράγονται και θα καταναλώνονται μέσα στην ίδια την περιφέρεια χωρίς να χρειάζεται έτσι να προστίθεται σ' αυτά τα καταναλωτικά αγαθά και το κόστος μεταφοράς. Έτσι το μεγάλο ποσοστό καταναλωτικών αγαθών θα μεταφράζεται σε χαμηλό δείκτη τιμών και σε υψηλές πραγματικές αμοιβές για τους παραγωγικούς συντελεστές.

Ταυτόχρονα μ' αυτές τις «κεντρομόλες» δυνάμεις δρουν, όπως ήδη έχει ειπωθεί, «κεντρόφυγες» δυνάμεις που έχουν την τάση να αποκεντρώνουν τις οικονομικές δραστηριότητες. Έτσι, όταν αυξάνει η χωρική συγκέντρωση παραγωγικών δραστηριοτήτων οι τιμές μίας σειράς χωρικά προσδιορισμένων παραγωγικών

συντελεστών, όπως π.χ. η γη, οι φυσικοί πόροι ή οι αγορές εργασίας όταν οι εργαζόμενοι έχουν πάρα πολύ μικρή κινητικότητα, θα τείνουν να αυξάνουν. Ταυτόχρονα, η αύξηση μιας τέτοιας χωρικής συγκέντρωσης θα τείνει να αυξήσει τις αρνητικές εξωτερικές οικονομίες, π.χ. με την αύξηση της μόλυνσης του περιβάλλοντος, δημιουργία κυκλοφοριακών προβλημάτων, υψηλών ποσοστών εγκλήματος, φαινόμενα φτώχειας, κτλ. Στα υποδείγματα της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας αυτές οι «κεντρόφυγες» δυνάμεις έχουν τη μορφή των *αποτελεσμάτων ανταγωνισμού τιμών*. Όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό του βιομηχανικού τομέα της περιφέρειας, τόσο μικρότερη θα είναι η δυνατότητα των παραγωγών στην περιφέρεια αυτή να έχουν τιμές για τα τελικά προϊόντα τους που να είναι αρκετά υψηλότερες από το κόστος παραγωγής αυτών των προϊόντων. Έτσι, θα δημιουργείται και μία 'πίεση' για συμπίεση του επιπέδου αμοιβών των παραγωγικών συντελεστών και ειδικά της εργασίας στη συγκεκριμένη περιφέρεια.

Το αν θα επικρατούν οι «κεντρομόλες» ή οι «κεντρόφυγες» δυνάμεις εξαρτάται από τις συνθήκες σε μία περιφερειακή οικονομία. Όσο αυξάνει ο βαθμός ολοκλήρωσης της περιφερειακής οικονομίας σε ένα ευρύτερο οικονομικό σύνολο τόσο περισσότερο είναι πιθανό να μειώνονται τα κόστη συναλλαγών των επιχειρήσεων. Συνήθως στα υποδείγματα της ΝΟΓ τέτοιες αλλαγές στο κόστος συναλλαγής θεωρούνται ως εξωγενείς διαταραχές του υποδείγματος. Πρέπει να σημειωθεί σ' αυτό το σημείο ότι αυτές ακριβώς οι εξωγενείς διαταραχές δίνουν ένα δυναμικό χαρακτήρα στα υποδείγματα της ΝΟΓ τα οποία είναι στατικά στη βάση τους.

Υπάρχει σήμερα ένας σχετικά μεγάλος αριθμός

θεωρητικών υποδειγμάτων που ακολουθεί τη σχολή της ΝΟΓ. Συνήθως τα υποδείγματα της ΝΟΓ (πχ. Krugman 1991a) έχουν ακολουθήσει την παράδοση υποδειγμάτων ατελούς ανταγωνισμού σαν αυτό των Dixit και Stiglitz (1977). Συνήθως επίσης, σε υποδείγματα της ΝΟΓ, ο χειρισμός του μεταφορικού κόστους χρησιμοποιεί την ιδέα του 'παγόβουνου' που είχε χρησιμοποιήσει ο Samuelson (1952). Έτσι δεν χρειάζεται να υπάρχει στο συγκεκριμένο υπόδειγμα ξεχωριστός τομέας μεταφορών, αλλά υποτίθεται ότι ένα μέρος των παραγόμενων αγαθών τα οποία μεταφέρονται 'λιώνει' και χάνεται. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτός ο χειρισμός του μεταφορικού κόστους στα υποδείγματα της ΝΟΓ που παραπέμπει στον Samuelson, στην πραγματικότητα έχει έναν παλαιότερο πρόγονο, τον von Thunen. Αυτός είχε χρησιμοποιήσει την ιδέα της ύπαρξης κόστους μεταφοράς σιτηρών, επειδή ένα μέρος του μεταφερόμενου προϊόντος καταναλώνεται από τα άλογα που χρησιμοποιούνται για να μεταφέρουν τα σιτηρά. Είναι εμφανές απ' αυτό το παράδειγμα το γεγονός ότι ενώ η ΝΟΓ χρησιμοποιεί υποδείγματα τα οποία απέχουν μακράν αυτών της ορθόδοξης περιφερειακής επιστήμης και των νεοκλασικών οικονομικών με την έμφαση της ΝΟΓ στον ατελή ανταγωνισμό, την ίδια στιγμή η ΝΟΓ δανείζεται εννοιολογικά εργαλεία από την ορθόδοξη παράδοση της οικονομικής ανάλυσης του χώρου.

Η ΝΟΓ είναι, όπως ειπώθηκε πριν, περισσότερο ένα ρεύμα σκέψης παρά ένας συγκεκριμένος τρόπος να κατασκευάζονται οικονομικά υποδείγματα για τον χώρο. Έτσι ενώ στο προηγούμενο υπόδειγμα του Krugman είναι οι εργαζόμενοι οι οποίοι μετακινούνται από περιφέρεια σε περιφέρεια, σε άλλα υποδείγματα ο παράγοντας ο οποίος μεταβάλλεται και με την σειρά του μεταβάλλει τις συγκεντρώσεις στον χώρο είναι η

μετακίνηση των επιχειρήσεων (πχ. Krugman και Venables 1995, Venables 1996, Markusen και Venables 1999) και σε κάποια άλλα είναι η συγκέντρωση παραγωγικών συντελεστών (πχ. Martin και Ottaviano 1999, Baldwin και Forslid 2000).

Παρ' ότι υπάρχει η αίσθηση ότι τα υποδείγματα της ΝΟΓ αναφέρονται στην ανάλυση περιφερειακών διαφορών, υπάρχει ένας αριθμός εργασιών που θα κατατάσσονταν στον κλάδο της αστικής οικονομικής ανάλυσης. Στα υποδείγματα της αστικής οικονομικής οι οικονομίες κλίμακας έπαιζαν πάντα ένα σημαντικό ρόλο μιας και εξηγούσαν τη συγκέντρωση πληθυσμού και την ύπαρξη των πόλεων. Μια σειρά θεωρητικών εργασιών θα μπορούσαν να καταταχθούν τόσο στην αστική οικονομική όσο και στην ΝΟΓ. Για παράδειγμα οι Fujita, Krugman και Venables (1999) έχουν προσπαθήσει να εξηγήσουν το μηχανισμό με τον οποίο θα δημιουργηθεί μία ιεραρχία πόλεων. Οι Fujita, Krugman και Mori (1999) έδειξαν πόσο πολύπλοκη θα είναι μια τέτοια ιεραρχία αστικών κέντρων. Στο συλλογικό έργο των Fujita, Krugman και Venables (*The Spatial Economy*, 1999) υπάρχει επίσης μία προσπάθεια για το συνδυασμό αστικής οικονομικής ανάλυσης και συγκριτικού πλεονεκτήματος. Αυτή η τελευταία προσπάθεια δείχνει να συνδέει την κλασική χωρική ανάλυση των αστικών οικονομικών με θεωρητικά υποδείγματα από το διεθνές εμπόριο. Παρόμοιο συνδυασμό παρουσίασαν οι Venables και Limao (1999) για να δημιουργήσουν ένα υπόδειγμα κέντρου – περιφέρειας χρησιμοποιώντας ένα μοντέλο τύπου Heckscher-Ohlin-Samuelson.

Η Κριτική στη Νέα οικονομική γεωγραφία

Το θεωρητικό ρεύμα της ΝΟΓ έχει ήδη γίνει μέρος του

curriculum σε πολλές σχολές και τμήματα που ασχολούνται με την οικονομική ανάλυση του χώρου. Ένας μεγάλος αριθμός θεωρητικών εργασιών (αλλά πολύ λίγων συγκριτικά εμπειρικών εργασιών) έχει δημοσιευθεί σε έγκυρα επιστημονικά περιοδικά. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ΝΟΓ είναι 'υπεύθυνη' για το γεγονός ότι ένα σημαντικό μέρος αυτών των εργασιών έχει δημοσιευτεί σε μερικά από τα 'καλύτερα' οικονομικά επιστημονικά περιοδικά, δημοσιοποιώντας την προβληματική για την οικονομική ανάλυση του χώρου σε ένα ευρύτερο επιστημονικό κοινό, πέρα απ' αυτό των επιστημονικών περιοδικών που απευθύνονται σε οικονομικούς γεωγράφους και περιφερειολόγους.

Την ίδια όμως στιγμή η ΝΟΓ δέχθηκε σοβαρή κριτική, κυρίως από οικονομικούς γεωγράφους. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ο R. J. Johnston σε βιβλιοκριτική του (1992) για το βιβλίο *Geography and Trade* του Krugman έχει γράψει «Ο Krugman εμφανίζεται να έχει ανακαλύψει τη 'Γεωγραφία' πρόσφατα και να υποθέτει ότι οι άλλοι δεν την έχουν [ανακαλύψει]». Ο Johnston φθάνει δε στο σημείο να κλείσει την κριτική του σχολιάζοντας ότι δεν θα συνιστούσε το συγκεκριμένο βιβλίο του Krugman.

Ένας από τους κυριότερους επικριτές της ΝΟΓ είναι ο Ron Martin¹. Σε μια σειρά από άρθρα (Martin 1999, Martin και Sunley 1996, 1998) έχει επιτεθεί σφοδρότατα στην ΝΟΓ² υποστηρίζοντας ότι στην ουσία «δεν είναι τόσο νέα και σίγουρα δεν πρόκειται περί γεωγραφίας» (1999, σελ. 67). Για αυτόν η ΝΟΓ είναι η επέκταση με σύγχρονη μαθηματική ανάλυση παλαιότερων υποδειγμάτων και θεωριών της περιφερειακής επιστήμης και των αστικών οικονομικών.

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που έχει η ΝΟΓ

κατά τον Martin είναι το γεγονός ότι παρά τη μεγάλη παραγωγή θεωρητικών εργασιών που ακολουθούν αυτό το ρεύμα σκέψης, οι εμπειρικές μελέτες είναι πάρα πολύ λίγες. Αυτό δεν είναι τυχαίο, αλλά οφείλεται στο ότι τα υποδείγματα της ΝΟΓ είναι 'από κατασκευής' υπερπλουστευμένα και τελείως θεωρητικοποιημένα. Έτσι τα υποδείγματα αυτά, σύμφωνα με την κριτική αυτή, έχουν υποθέσει ότι πάρα πολλοί παράγοντες μένουν σταθεροί ή ακόμη χειρότερα δεν περιλαμβάνουν καν εμπειρικό μέρος. Κλασικό παράδειγμα, για τον Martin, βιβλίου στο ρεύμα της ΝΟΓ το οποίο δεν περιλαμβάνει ούτε μία εμπειρική εφαρμογή των θεωρητικών μοντέλων που παραθέτει είναι το βιβλίο του Krugman «*The Self-Organising Economy*» (1996).

Έτσι η ΝΟΓ αντιπαράκειται στο ρεύμα ανάλυσης που εκπροσωπεί ο Martin. Από τη μία πλευρά έχουμε την 'οικονομική' προσέγγιση της ΝΟΓ, που όπως έχει παραδεχθεί ο ίδιος ο Krugman (1995), μπορεί μεν να έχει τους περιορισμούς της, αλλά είναι κατά πολύ καλύτερη από κάθε άλλη εναλλακτική προσέγγιση. Από την άλλη υπάρχει ένα ολόκληρο φάσμα προσεγγίσεων στα πλαίσια της οικονομικής γεωγραφίας που αντιτίθενται στη περιφερειακή επιστήμη, τα αστικά οικονομικά και στην ΝΟΓ. Για παράδειγμα υπάρχουν προσεγγίσεις, έτσι όπως τουλάχιστον τις κατατάσσει ο Martin, όπως η σχολή που ακολουθεί το έργο των Piore και Sabel (1984) για την *ευέλικτη εξειδίκευση*. Ένα άλλο θεωρητικό ρεύμα είναι αυτό των Ιταλών οικονομολόγων που έχουν αναλύσει την οικονομική δομή και τις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις της Τρίτης Ιταλίας (μία εισαγωγή στην βιβλιογραφία αυτού του ρεύματος υπάρχει στον Martin 1999). Η προσέγγιση αυτή συνήθως χαρακτηρίζεται ως νεο-Μαρσαλλιανή. Άλλες σχολές ή ρεύματα είναι: αυτό που ακολουθεί τη

σχολή της *ρύθμισης*, αυτή που ασχολείται με το πως διαμορφώνει τις οικονομικές δραστηριότητες στον χώρο η οικονομική ανάλυση του *'πίπτοντος κόστους'* των επιχειρήσεων, καθώς και η προσέγγιση που δίνει έμφαση στο πολιτιστικό υπόβαθρο της βιομηχανικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας (και πάλι μία εισαγωγή στη βιβλιογραφία αυτού του ρεύματος υπάρχει στον Martin 1999).

Η προσέγγιση των Sheppard και Barnes

Εκτός απ' αυτές τις προσεγγίσεις υπάρχει πάντα και η ριζοσπαστική προσέγγιση στην οποία θα μπορούσαμε να εντάξουμε τόσο μαρξιστικές όσο και νεοοικονομικές αναλύσεις για τον χώρο. Τρεις από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους αυτής της προσέγγισης που θα έπρεπε να αναφερθούν είναι ο David Harvey, ο David Gordon και ο Manuel Castells. Η αποτυχία του συστήματος των ανατολικών χωρών, καθώς και κριτική που θα χαρακτηριζόταν *μετα-μοντέρνα* (και που υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να υπάρχει *'master discourse'*) έχουν μειώσει δραματικά την απήχηση που είχε η ριζοσπαστική προσέγγιση. Αυτή η μείωση της επιρροής των μαρξιστικών και άλλων ριζοσπαστικών προσεγγίσεων είναι ένας πιθανός λόγος για τον οποίο το έργο των Eric Sheppard και Trevor Barnes έχει μείνει στη σχετική αφάνεια. Ένας άλλος πιθανός λόγος είναι ότι αυτή η προσέγγιση που στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε έννοιες του αναλυτικού μαρξισμού πιάσχει, όσον αφορά τους οπαδούς της μαρξιστικής προσέγγισης, από κάποια από τα προβλήματα που έχει και το θεωρητικό ρεύμα της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας και πιο συγκεκριμένα από μία υπερβολική μαθηματικοποίηση και γενίκευση των θεωρητικών υποδειγμάτων της, καθώς και από έλλειψη εμπειρικών εφαρμογών.

Ακριβώς για αυτό τον λόγο θα ήταν ίσως χρήσιμο στο υπόλοιπο αυτής της εισήγησης να παρουσιαστούν τα βασικά χαρακτηριστικά της δουλειάς των Sheppard και Barnes. Αυτοί σε μία σειρά επιστημονικών εργασιών και βιβλίων (κάποια από τα κυριώτερα έργα τους είναι τα Barnes 1984, 1988, Barnes και Sheppard 1984, Sheppard 1983, 1984, Sheppard και Barnes 1990), κυρίως κατά την δεκαετία του '80, προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα εναλλακτικό αναλυτικό πλαίσιο σ' αυτό της νεοκλασικής προσέγγισης. Παρενθετικά θα πρέπει να σημειωθεί εδώ το εξής. Συνήθως στην οικονομική ανάλυση του χώρου ως νεοκλασική προσέγγιση αναφέρεται αυτή που προβλέπει ότι ο μηχανισμός της αγοράς στη μακροχρόνια περίοδο θα μειώσει τις περιφερειακές ανισότητες και προβλήματα, σε αναλογία με τη χρήση του όρου νεοκλασικός στην μακροοικονομική ανάλυση. Υπό μία έννοια όμως η νεοκλασική προσέγγιση θα μπορούσε να συμπεριλάβει και μία σειρά σχολών συμπεριλαμβανομένων της παραδοσιακής Κευνσιανής ανάλυσης, καθώς και την ΝΟΓ, δηλαδή όλων των ρευμάτων που θα μπορούσαν να καταταχθούν στα παραδοσιακά οικονομικά.

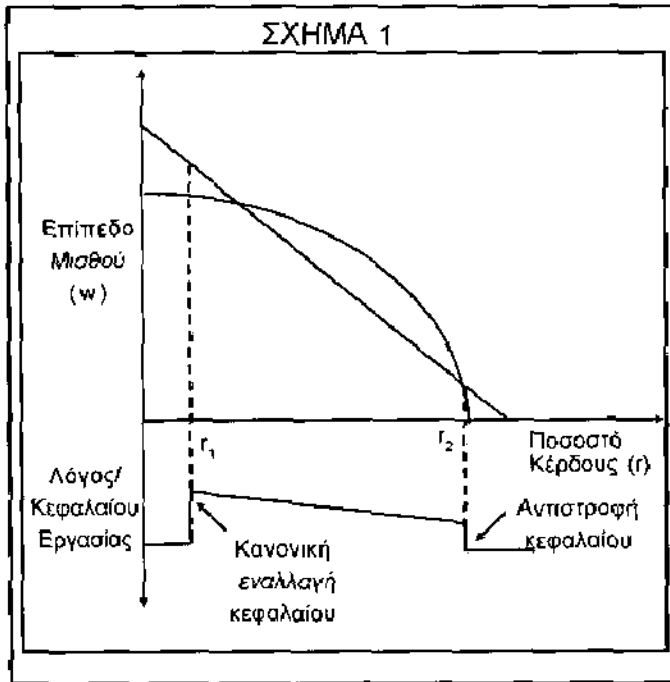
Δύο από τις βασικές έννοιες που χρησιμοποίησαν και ανέπτυξαν οι Sheppard και Barnes είναι η *'εναλλαγή'* και *'αντιστροφή κεφαλαίου'*. Η έννοια της *'αντιστροφής κεφαλαίου στον χώρο'* προέρχεται από την περίφημη διαφωνία μεταξύ θεωρητικών από το πανεπιστήμιο του Cambridge της Βρετανίας και θεωρητικών από πανεπιστήμια στην περιοχή του Cambridge των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Οι Βρετανοί θεωρητικοί υποστήριξαν ότι η νεοκλασική μακροοικονομική προσέγγιση (με την ευρεία έννοια που δώσαμε πριν) θεωρεί ότι όλες οι εισροές της παραγωγικής διαδικασίας αγοράζονται από αυτούς που τις κατέχουν (τους ιδιοκτήτες τους) σε

μία τιμή ανάλογη με την οριακή παραγωγικότητα τους. Στη συνέχεια συνδυάζονται με βάση μία συνάρτηση παραγωγής και έτσι παράγουν το τελικό ομοιογενές προϊόν. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτές οι προσεγγίσεις μπορεί να αναφέρονται στο σύνολο είτε μίας εθνικής, είτε μίας περιφερειακής οικονομίας. Η σχέση μεταξύ αμοιβών συντελεστών παραγωγής και κερδών αναφέρεται συνήθως ως *wage-profit frontier* (καμπύλη μισθού / κέρδους). Σε νεοκλασικά υποδείγματα όπου έχει υποθεθεί ότι μία μόνο τεχνική παραγωγής υπάρχει και μόνο ένα προϊόν παράγεται θα υπάρχει μία γραμμική σχέση μεταξύ αμοιβών συντελεστών παραγωγής και κερδών.

Ένα από τα βασικά συμπεράσματα της νεοκλασικής ανάλυσης είναι ότι, με βάση τα προηγούμενα, εάν η 'τιμή' ενός παραγωγικού συντελεστή αυξηθεί τότε εάν θέλουμε να αυξηθούν τα κέρδη ο συντελεστής αυτός θα πρέπει να χρησιμοποιείται λιγότερο εντατικά. Ένα άλλο βασικό συμπέρασμα που συνδέεται άμεσα με αυτό είναι το ότι η σχετική σπανιότητα των παραγωγικών συντελεστών και η δεδομένη τεχνολογία καθορίζουν την διανομή του εισοδήματος μεταξύ αυτών των συντελεστών παραγωγής. Το πρόβλημα, σύμφωνα με την ανάλυση των θεωρητικών του Cambridge της Βρετανίας, είναι ότι σε τέτοια νεοκλασικά υποδείγματα ενός μόνο αγαθού, τα κεφαλαιουχικά αγαθά δεν υπάρχουν ή για την ακρίβεια έχουν την μορφή ακριβώς αυτού του ενός αγαθού. Αν όμως αυτά τα υποδείγματα τροποποιηθούν έτσι ώστε να περιλαμβάνουν περισσότερα (και διαφορετικά μεταξύ τους) κεφαλαιουχικά αγαθά τότε αν θέλουμε να μετρήσουμε την ποσότητα του κεφαλαίου σε μία οικονομία, αυτή θα ισούται με το άθροισμα της χρηματικής αξίας των διαφόρων κατηγοριών κεφαλαίου διαιρεμένης δια του πόσο αξίζει η μονάδα της κάθε

διαφορετικής κατηγορίας. Αυτή η μονάδα ισούται με το ποσοστό κέρδους της κάθε διαφορετικής κατηγορίας που θα μετρά την αξία του. Αλλά το ποσοστό κέρδους θα εξαρτάται με τη σειρά του από την ποσότητα της κάθε κατηγορίας κεφαλαίου, σύμφωνα με την αρχή της οριακής παραγωγικότητας (Sheppard και Barnes 1990). Έτσι αν το υπόδειγμα δεν αναφέρεται σε μία οικονομία με ένα μόνο προϊόν, τότε θα υπάρχει απροσδιοριστία όσον αφορά το ποσοστό κέρδους και την ποσότητα κεφαλαίου.

Χωρίς να μπορούμε σε λεπτομέρειες περίπου αυτή ήταν και η λογική του Piero Sraffa (1960) στην κριτική του της νεοκλασικής θεωρίας. Μία βασική έννοια που χρησιμοποίησε ο Sraffa ήταν αυτή της 'εναλλαγής κεφαλαίου'. Σύμφωνα μ' αυτήν υπάρχει η πιθανότητα η ίδια τεχνική παραγωγής να είναι η πιο προσοδοφόρα απ' όλες τις δυνατές τεχνικές (παραγωγής) για δύο ή περισσότερα διαφορετικά ποσοστά κέρδους, παρ' όλο που άλλες τεχνικές θα είναι περισσότερο προσοδοφόρες σε ενδιάμεσα ποσοστά κέρδους. Αυτό σημαίνει ότι η καμπύλη μισθού / κέρδους (*wage-profit frontier*) δεν θα είναι ευθεία γραμμή (αυτή θα είναι μόνο μια ειδική περίπτωση) και αν σε ένα τέτοιο διάγραμμα προστεθεί ο λόγος κεφαλαίου / εργασίας θα υπάρχει η πιθανότητα μιας θετικής σχέσης μεταξύ της αξίας του κεφαλαίου και του ποσοστού κέρδους (όταν υπάρχει 'εναλλαγή κεφαλαίου'). Αυτή η πιθανότητα ονομάζεται 'αντιστροφή κεφαλαίου' (βλέπε σχήμα 1).

Παρ' ότι η ανάλυση για την 'αντιστροφή κεφαλαίου' είναι πολύ τεχνική και πιθανόν ξεφεύγει από το πλαίσιο αυτής της εισήγησης, αυτό το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία για την οικονομική ανάλυση του χώρου είναι το γεγονός ότι οι Sherrard και Barnes παρουσίασαν μία χωρική επέκταση αυτής της έννοιας. Έτσι, για περιφέρειες που έχουν σχετική αφθονία εργασίας δεν θα είναι κατ' ανάγκη η καλύτερη στρατηγική ή πολιτική να εξειδικευθούν σε αγαθά που να εμπεριέχουν σχετικά μεγάλο ποσοστό εργασίας. Το ίδιο εννοείται θα συμβαίνει αντίστοιχα και για την περίπτωση των περιφερειών στις οποίες υπάρχει σχετική αφθονία κεφαλαίου. Χωρίς πάλι να μπορούμε να μπούμε σε μία βαθύτερη ανάλυση κάτι τέτοιο σημαίνει ότι η νεοκλασική προσέγγιση στην περιφερειακή πολιτική δεν θα ισχύει ακόμη και σε θεωρητικό επίπεδο. Πρέπει να σημειωθεί ότι το ίδιο θα ισχύει και σε ένα υψηλότερο επίπεδο χωρικής ανάλυ-

σης, αυτό του διεθνούς εμπορίου. Άρα θα ισχύει ένα γενι-κότερο συμπέρασμα, το ότι ακόμη και σε θεωρητικό επίπεδο η αρχή του ελεύθερου εμπορίου δεν σημαίνει ότι θα οδηγεί στην βέλτιστη θέση το σύστημα, περιφερειών ή χωρών, το οποίο εξετάζεται.

Επίσης η θεωρητική ανάλυση που βασίζεται στην 'αντιστροφή κεφαλαίου' οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αν μία περιφέρεια έχει σχετική αφθονία κεφαλαίου και υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και μία άλλη έχει σχετική αφθονία εργασίας και χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης δεν σημαίνει ότι κατ' ανάγκη το ποσοστό κέρδους θα είναι υψηλότερο στη δεύτερη περιφέρεια. Η νεοκλασική προσέγγιση προβλέπει ότι ποσοστά κέρδους θα ήταν οπωσδήποτε υψηλότερο στη δεύτερη περιφέρεια και ο μηχανισμός της αγοράς θα οδηγούσε κεφάλαια από την πρώτη στη δεύτερη και εργασίας στην πρώτη έως ότου να υπάρξει πλήρης εξίσωση και ισορροπία. Αν όμως ισχύει η προσέγγιση του Sraffa τότε δεν θα υπάρξει τέτοια εξισορρόπηση.

Αλλά και ένα άλλο από τα βασικά συμπεράσματα της 'ορθόδοξης' οικονομικής ανάλυσης του χώρου, ότι δηλαδή η κατανομή γης στους διάφορους χρήστες, η οποία γίνεται σύμφωνα με την αρχή ο υψηλότερος πλειοδότης να παίρνει το ακριβότερο κομμάτι γης, οδηγεί στη βέλτιστη χρήση γης για την παραγωγική διαδικασία δεν θα ισχύει κατ' ανάγκη. Γενικώς δε μπορεί να υποστηριχθεί ότι η βασική αρχή των νεοκλασικών οικονομικών ότι υπάρχει μία 'αόρατος χείρ' η οποία οδηγεί τις ατομικές πράξεις σε μία σύνθεση 'γενικού καλού' θα ισχύει. Έτσι δεν θα ισχύει και η χωρική έκφραση αυτής της αρχής, δηλαδή ότι οι ατομικές αποφάσεις χωροθέτησης των οικονομικών δραστηριοτήτων μέσω ενός (απρόσκοπτου) μηχανισμού της αγοράς συντίθενται σε

μία βέλτιστη οργάνωση του χώρου.

Αντί συμπερασμάτων

Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία που εμφανίστηκε την δεκαετία του '90 έβγαλε κατά τους εκπρόσωπους της την οικονομική ανάλυση από το περιθώριο στο οποίο είχε βρεθεί έτσι όπως είχε εκφραστεί με τα αστικά οικονομικά και την περιφερειακή επιστήμη. Όσον αφορά αυτό που συνήθως ονομάζεται 'οικονομική γεωγραφία', οι θεωρητικοί της ΝΟΓ είναι ακόμη πιο απορριπτικοί, μια και θεωρούν ότι δεν πρόκειται για σοβαρή οικονομική ανάλυση. Η ΝΟΓ έχει ήδη παρουσιάσει δείγματα θεωρητικής δουλειάς τόσο στο αστικό, όσο και στο περιφερειακό χωρικό επίπεδο ανάλυσης, αλλά και στο επίπεδο του διεθνούς εμπορίου. Τα υποδείγματα αυτής της σχολής σκέψης είναι συνήθως γενικής ισορροπίας, στα οποία όμως υπάρχει ατελής ανταγωνισμός εκφραζόμενος κυρίως με αύξουσες αποδόσεις κλίμακας. Επίσης στα μοντέλα αυτά παρουσιάζεται συνήθως η σύγκρουση ενός αριθμού κεντρομόλων με μια σειρά κεντρόφυγων δυνάμεων. Ανάλογα με το ποιες από αυτές τις δυνάμεις είναι οι πιο ισχυρές, οι δραστηριότητες στο χώρο θα συγκεντρώνονται ή όχι.

Η ΝΟΓ έχει τύχει ευμενούς υποδοχής από μεγάλο αριθμό οικονομολόγων, αλλά και εκπροσώπων της περιφερειακής επιστήμης. Έβαλε δε το πρόβλημα της διάστασης του χώρου σε πολλά οικονομικά τμήματα, τουλάχιστον στον Αγγλοσαξονικό χώρο και στη Γερμανία. Έτσι σήμερα πολλοί διδακτορικοί φοιτητές δουλεύουν θέματα τα οποία περισσότερο ή λιγότερο εντάσσονται ή έχουν επηρεαστεί από το ρεύμα της ΝΟΓ. Ταυτόχρονα όμως η ΝΟΓ έχει δεχθεί ισχυρή κριτική, κυρίως από θεωρητικούς της οικονομικής γεωγραφίας. Αυτοί έχουν κατηγορήσει τη ΝΟΓ ότι δεν είναι παρά

μία πιο εκλεπτυσμένη μορφή της περιφερειακής επιστήμης. Στη ΝΟΓ θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν μία σειρά άλλων σύγχρονων προσεγγίσεων, όπως η σχολή της ρύθμισης, αυτή που ασχολείται με την *ευέλικτη εξειδίκευση*, η νεο-Μαρσαλλιανή σχολή, η οικονομική ανάλυση του *πίπτοντος κόστους*, αυτή του *πολιτιστικού υπόβαθρου* των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Ένα άλλο ρεύμα ανάλυσης των οικονομικών δραστηριοτήτων στον χώρο εντάσσεται στην ριζοσπαστική / μαρξιστική παράδοση. Στα πλαίσια αυτού του ρεύματος οι Sheppard και Barnes προσπάθησαν να συνδυάσουν στοιχεία της νεορικαρδιανής με τη μαρξιστική προσέγγιση και να συνθέσουν μία ολοκληρωμένη ανάλυση για τον χώρο. Το πρόβλημα είναι ότι αυτή η ανάλυση, η οποία πρέπει να σημειωθεί παρουσιάστηκε κατά τη δεκαετία του '80 δεν φαίνεται να είχε σοβαρό αντίκτυπο.

Αυτό οφείλεται πιθανότατα σε μία σειρά λόγους, με κυριότερο το γεγονός ότι προσεγγίσεις όπως η σύνθεση μαρξιστικών – νεορικαρδιανών εννοιολογικών εργαλείων ή αυτή του αναλυτικού μαρξισμού παρουσιάζουν σοβαρές δυσκολίες αποδοχής τόσο από τους οπαδούς των παραδοσιακών οικονομικών όσο και από τους μαρξιστές οικονομολόγους. Είναι προφανές ότι η προσθήκη της διάστασης του χώρου, η οποία περιπλέκει σημαντικά οποιοδήποτε υπόδειγμα οικονομικής ανάλυσης, χειροτερεύει τα πράγματα. Για πολλούς μαρξιστές η προσέγγιση των Sheppard και Barnes, η οποία αποδέχεται βασικές αρχές του αναλυτικού μαρξισμού, δεν είναι αρκετά μαρξιστική. Ταυτόχρονα όμως η προσέγγιση των Sheppard και Barnes είχε την 'ατυχία' να δημιουργηθεί σε μία στιγμή όπου οι 'ριζοσπα-

στικές' προσεγγίσεις, τόσο στην οικονομική ανάλυση γενικά, όσο και στην οικονομική ανάλυση του χώρου ειδικότερα, είχαν πάψει να έχουν την επιρροή που είχαν σε προηγούμενες δεκαετίες.

Συμπερασματικά θα μπορούσε να λεχθεί ότι το ουσιαστικό πρόβλημα επιλογής (που όμως μόνο περιθωριακά θίχτηκε σ' αυτήν την εισήγηση) δεν είναι μεταξύ της πιο «ορθόδοξης» προσέγγισης της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας και μιας 'ριζοσπαστικής' προσέγγισης όπως αυτής των Sheppard και Barnes, αλλά πιθανότατα, μεταξύ «οικονομικής γεωγραφίας» και «γεωγραφικής οικονομικής ανάλυσης». Η παραδοσιακή οικονομική γεωγραφία στηρίζεται στην ύπαρξη διαφόρων τμημάτων γεωγραφίας, αλλά παραμένει μία μάλλον περιθωριακή επιστήμη. Από την άλλη μεριά η γεωγραφική οικονομική ανάλυση, έτσι όπως εκφράζεται από την ΝΟΓ, μπορεί να αποτελέσει την αφετηρία για μία βαθύτερη ανάλυση των προβλημάτων που θέτει η διάσταση του χώρου από τους οικονομολόγους.

Σημειώσεις

1. Ο Martin τυχαίνει να βρίσκεται σε μία 'αξιοσέβαστη διεύθυνση' (όπως θα παρατηρούσε και ένας από τους δεχόμενους την κριτική ο Paul Krugman), συγκεκριμένα ένα από τα κορυφαία τμήματα γεωγραφίας στην Βρετανία, αυτό του Cambridge.
2. Παρ' ότι ο χώρος αυτής της εισήγησης δεν το επιτρέπει, πρέπει να σημειωθεί ότι ο Martin έχει ασκήσει παρόμοια κριτική και στο άλλο ρεύμα της νεότερης οικονομικής

ανάλυσης του χώρου, δηλαδή στα «νέα οικονομικά της περιφερειακής μεγέθυνσης και σύγκλισης» (Martin 1999, Martin και Sunley 1998).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baldwin, R.E, Forslid, R, 2000, "The core-periphery model and endogenous growth: Stabilizing and destabilizing integration", *Economica*, Vol. 67, 307-324.
- Barnes, T.J, 1984, "Theories of agricultural rent within the surplus approach", *International Review of Regional Science*, Vol. 9, 125-140.
- Barnes, T.J, 1988, "Scarcity and agricultural land rent in light of the capital controversy: Three views", *Antipode*, Vol. 20, 207-238.
- Barnes, T.J, Sheppard, E, 1984, "Technical choice and reswitching in space economies", *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 14, 345-362.
- Dixit, A.K, Stiglitz, J.E, 1977, "Monopolistic competition and optimum product diversity", *American Economic Review*, Vol. 67, 297-308.
- Fujita, M, Krugman, P, Mori, T, 1999, "On the evolution of hierarchical urban systems", *European Economic Journal*, Vol. 43 (2), 209-251.
- Fujita, M, Krugman, P, Venables, A.J, 1999, *The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Henderson, J.V, 1974, "The sizes and types of cities", *American Economic Review*, Vol. 64, 640-656.
- Henderson, J.V, Shalizi, Z, Venables, A.J, 2000, "Geography and development", *Policy Research Working Papers*, No. 2456, The World Bank Group.
- Johnston, R.J, 1992, "Review of P. Krugman's 'Geography and Trade' ", *Environment and Planning A*, Vol. 24, 1006.
- Krugman, P, 1991a, "Increasing returns and economic

geography", *Journal of Political Economy*, Vol. 99 (3), 483-499.

Krugman, P, 1991b, *Geography and Trade*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Krugman, P, 1993a, "On the number and location of cities", *European Economic Review*, Vol. 37, 293-298.

Krugman, P, 1993b, "First nature, second nature, and metropolitan location", *Journal of Regional Science*, 33, 129-144.

Krugman, P, 1996, *The Self-Organising Economy*, Blackwell, Oxford.

Krugman, P, 1997, *Development, Geography, and Economic Theory*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Krugman, P, 1998, "What's new about the New Economic Geography?", *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 14 (2), 7-17.

Krugman, P, Venables, A.J, 1990, "Integration and the competitiveness of peripheral industry", in Bliss, C, de Macedo, J.B, *Unity with Diversity in the European Economy: the Community's Southern Frontier*, Cambridge University Press, Cambridge.

Markusen, J, Venables, A.J, 1999, "Foreign direct investment as a catalyst for industrial development", Vol. 43 (2), 335-356.

Martin, R, 1999, "The new 'geographical turn' in economics: some critical reflections", *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 23, 65-91.

Martin, R, Ottaviano, G.I.P, 1999, "Growing locations: Industry location in a model of endogenous growth", *European Economic Review*, Vol. 43 (2), 281-302.

Martin, R, Sunley, R, 1996, "Paul Krugman's 'Geographical Economics' and its implications for regional development theory: A critical assessment", *Economic Geography*, Vol. 72 (3), 259-292.

Martin, R, Sunley, R, 1999, "Slow convergence? The New Endogenous Growth Theory and regional development", *Economic Geography*, Vol. 74, 201-227.

Piore, M, Sabel, C, 1984, *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, Basic Books, New York.

Samuelson, P, 1952, "The transfer problem and transport costs: The terms of trade when impediments are absent", *Economic Journal*, Vol. 62, 278-304.

Sheppard, E, 1983, "Pasinetti, Marx, and urban accumulation dynamics", in Griffith, D, Lea, A. (eds.), *Evolving Geographical Structures*, Nijhoff, Hague.

Sheppard, E, 1984, "Value and exploitation in a capitalist space economy", *International Regional Science Review*, Vol. 9, 97-108.

Sheppard, E, Barnes, T.J, 1990, *The Capitalist Space Economy*, Hyman, London.

Sraffa, P, 1960, *The Production of Commodities by Means of Commodities*, Cambridge University Press, Cambridge

Venables, A.J, 1996, "Equilibrium locations of vertically linked industries", *International Economic Review*, Vol. 37, 341-359.

Venables, A.J, Limao, N, 1999, "Geographical disadvantage: A Heckscher-Ohlin-von Thunen model of international specialization", *CEPR Discussion Paper*, No. 2305, London.